

I de romanske kalkmalerier i Råsted bærer ærkeenglen Mikael sværd i sin kamp mod dragen. Bolvig skriver: »Han benytter et sværd, som i 1100-tallet var de frie jordbesidderes kampvåben. Fra 1300-tallet at regne benytter Michael en lanse til at bekæmpe dragen med. Det falder sammen med, at stormændene ikke mere i væsentligt omfang deltog i regulær krig, men derimod i ridderturneringer, hvor lansens var yndet våben«. Der er bare det ved det, at man faktisk uden de store problemer også kan finde romanske fremstillinger, hvor Mikael's våben er lansens, f.eks. det berømte relief på Øster Starup kirke.

I gennemgangen af de efterreformatoriske billeder i Sulsted er Bolvig inde på, at der er »et renlivet katolsk motiv, Maria i solgissel«, og at det sikkert viser, »hvor svært det var med et slag at gennemføre en protestantisk tankegang eller billedverden«. Ja, det tør siges, og dette forhold burde understreges yderligere. Maria i solgissel indgår som hovedmotiv i hele udsmykningen sammen med nådestolen, altså i en udpræget og traditionsrig senmiddelalderlig konstellation. I koret står de tolv apostle med skriftbånd, hvori hele trosbekendelsen står skrevet på latin, »selv om det 1540 blev forordnet, at den skulle forkyndes på dansk«, som Bolvig skriver. Der står således ikke »den hellige almindelige kirke«, men »sanctam ecclesiam catholicam«, hvilket måske kan minde os om, at »katolsk« og »papistisk« ikke nødvendigvis er det samme i en reformationssammenhæng. Jeg synes endvidere, at Bolvig burde have fortalt sine læsere, at også tårnfaget har været bemalet, og at vi af bevarede kopier i akvarel fra 1878 kan se, at det drejede sig om et udvalg af helgener, blandt andet Margaretha og Katharina.

Mange lignende indvendinger kunne anføres, men det skal ikke skygges for, at bogen er relevant, og at den bør få et

stort publikum. Forhåbentlig vil den også afstedkomme konstruktive diskussioner imellem fagfolk.

Hans Jørgen Frederiksen

Lars Bisgaard m.fl. (red.): *Billeder i middelalderen. Kalkmalerier og altertavler*. (Odense Universitetsforlag, 1999). 241 s., 250 kr.

Syv foredrag, der blev holdt på symposiet »Senmiddelalderlige billedprogrammer« på Odense Universitet i 1996, foreligger her i bearbejdet og for norges vedkommende udvidet form. I nogle af bidragene formidles ny erkendelse; men det mest interessante ved publikationen er, at den fremlægger en række forskellige indfaldsvinkler og holdninger til det at studere den danske middelalderkunst.

Ulla Haastrup skriver om »Altertavler og kalkmalerier 1475-1525: Eksempler på samspil«. Der er skrevet meget om kalkmalerier og en del om altertavler, men kun sjældent ses de under ét. Det er imidlertid, hvad Ulla Haastrup gør. Hun omtaler eksempler på samspil som i Sanderum ved Odense, medens f.eks. Løjt i Sønderjylland optræder som eksempel på »manglende samspil«. Det er indlysende, at det forskningsfelt, som forfatteren hermed peger på og åbner for, er interessant, og man kan kun håbe, at flere vil tage tråden op.

Sissel F. Plathe redegør for ikonografien på altertavlen og korstolene i den tidligere franciskanerklosterkirke i Horsens. Begge dele formodes at stamme fra tiden umiddelbart efter en omfattende brand i 1497.

Lena Liepes artikel hedder: »'Veni de Libano, veni coronaberis'«. Bildprogrammen i de äldsta skånska altarskåpen«. Det drejer sig om altertavlerne fra Lunds domkirke (1398), Ystads franciskanerklosterkirke (1390'erne) og S. Mariakirken i Ystad (o. 1400), der

alle som hovedmotiv har Kristus og den i Himmelen kronede Maria. Liepe redegør for motivets vigtigste betydningslag: Maria som symbol for Ecclesia, Kristi brud.

Lars Bisgaard skriver om »Senmiddelalderlige gildealtre i Danmark«. Han hævder, at forskningen hidtil har »holdt lav og gilder adskilt, som noget der hørte henholdsvis håndværkere og købmænd til«. Selv mener Bisgaard, at lavene ikke kan holdes ude fra de almindelige gilder, »som de havde en række markante træk til fælles med«. Ud fra konkrete eksempler redegøres for love, vedtægter og religiøse opgaver. Derpå præsenteres en række gildealtre, og der berettes om deres virke og inventar. Sluttelig omtales nogle få endnu bevarede gildealtre, og gildernes rolle i religionsudøvelsen understreges: De blev i senmiddelalderen »stiftere på linje med adelige, gejstlige og velstående borgere«. De har i visse købstæder formentlig udgjort den største gruppe af donatorer, og Bisgaard har ret i, at dette aspekt er »så godt som fraværende i størstedelen af den danske kunsthistoriske litteratur«. Med det materiale, han her fremlægger, og formentlig i endnu højere grad med det mere omfattende, han har under udgivelse, skulle middelalderkunsthistorikerne have gode muligheder for at råde bod herpå.

Kunsthistorikeren Søren Kaspersen beskæftiger sig med »Senmiddelalderlige strukturer i dansk vægmaleri. En præliminær oversigt med hovedvægten på de frelseshistoriske udsmykninger«. Han redegør for overordnede ideer og betragtninger samt for tendenser i udviklingsforløbet. Hvor Søren Kaspersens artikel nok er mest spændende for læsere, der i forvejen er godt inde i middelalderkunsten, henvender Leif Søndergaards bidrag sig i højere grad til den almindeligt interesserede læser. Hans indledende afsnit kunne efter min me-

ning med held have været strammet meget op, idet det meste af, hvad de meddeler, hører mere hjemme i introducerende oversigtslitteratur. Det gælder f.eks. oplysningerne om de berømte fire tolkningsniveauer, som man kan læse om mange steder efterhånden. Leif Søndergaard interesserer sig for en række af de mærkelige motiver, der i regelen betragtes som udpræget marginale, og som de fleste vil være varsomme med at tolke entydigt. Forfatteren beskæftiger sig med magi og bruger begrebet med en meget bred (også for bred) betydning, når han som eksempel nævner, at »mennesker i nød kunne henvende sig til udvalgte helgener med anmodning om, at de skulle gå i forbøn hos Kristus«. Er troen på de helliges forbøn magi? »Kalkmalerierne havde den meget væsentlige funktion at beskytte ritualerne, menigheden og kirken mod truslen fra djævl og dæmoner«. Det er da muligt, men det kunne nu være rart med en egentlig sandsynliggørelse. »Efter min opfattelse er der ingen tvivl om, at denne [konsolmasken på Hillerslev kirke] og andre masker (eller ansigter) havde en apotropæisk funktion på linie f.eks. med løverne på tympanoner og døbefonte«. Her går det for stærkt. Løver indgår på tympana og døbefonte i forskellige konstellationer og udformninger, og det er for unuanceret over én bank at beskrive deres funktion som apotropæisk. Der er mange gode iagttagelser i Leif Søndergaards artikel, men han kommer for hurtigt til en del af sine konklusioner.

Bogens sidste afsnit er skrevet af Axel Bolvig: »Bondens hverdag i det senmiddelalderlige kalkmaleri«. Det er meget oplysende læsning for enhver, der måtte ønske en præsentation af forskellige måder at dyrke historie/kunsthistorie på. Bolvigs rids af udviklingen med hensyn til »teori og metode« i det just afviklede 20. århundrede udgør en fin introduktion hertil: Panofsky, Gom-

brich, Roland Barthes, Norman Bryson, David Freedberg, Hans Belting m.fl. Med nogle af de sidstnævnte tager Bolvig et opgør med den ikonografiske tradition fra Panofsky og plæderer med blandt andet Barthes og Bryson for, at billederne ikke blot ses som visualiseringer af udpræget religiøse, teologiske ideer, men i højere grad relateres til de mennesker, der har lavet dem, bestilt dem og brugt dem. Relevansen heraf kan ikke betvivles, og det er sikkert også rigtigt, at der er blevet forsømt en del på den front.

Der er mange aspekter ved Bolvigs tanker og teorier, der burde diskuteres grundigt, og det er således med en vis frustration, jeg inden for den her givne ramme kun kan kommentere nogle få: Bolvigs definition af »det religiøse« eller rettere mangel på definition forekommer mig at være et problem. »Den religiøse ikonografi er kun en lille del af et billedes informationspotentiale«. En del? Ja. Men en lille del? På samme måde med begrebet »det verdslige«. I en kommentar til billedet af Adam og Eva i Hjembæk skriver Bolvig: »Det er et selvstændigt motiv om to voksne og et barn, der etablerer deres egen *verdslige* tilværelse oppe på kalken«. Er det verdsligt, fordi de ikke er klædt i skindkjortler, og fordi sveden ikke springer af Adams pande? Er det verdsligt, fordi den lille familie ser ud til at befinde sig godt i deres dont og i hinandens selskab? Det forekommer mig, at en sådan tolkning kræver en langt mere puritansk tilgang end senmiddelalderens.

Til syvende og sidst stiller vi de spørgsmål til historien og også til de middelalderlige kalkmalerier, som vi hver især synes er de mest relevante, interessante og givtige, og i mange tilfælde, forekommer det mig, søles helt jordnære »common sense«-begreber ind i en

håbløst pseudo-akademisk og unødigt vanskeligt forståelig, indforstået og distanceskabende terminologi. Dette er imidlertid ikke »problemet« med Axel Bolvig, hvis der da overhovedet er et problem. Han har ret i, at billederne ikke kun er visualiseret teologi, men i forsøget på at rette op på kursen har han efter min mening en tendens til at havne i den modsatte grøft. Det gælder f.eks., når han i en afsluttende bemærkning skriver, at senmiddelalderens såkaldte realistiske maleri »verdsliggør selv de mest ophøjede sakrale motiver«. Hvad teologien angår, bliver der til tider tale om forenklinger, der nærmer sig forvanskninger: »Ved koncilet i Nikæa 787 introduceredes tilbedelse ved stedfortræder«. Hvis der er noget, 2. Nikæakoncil sondrer imellem, er det den relative ære, der tilkommer ikonen (latin: *veneratio*) og den absolutte tilbedelse (latin: *adoratio*), der kun tilkommer den treenige Gud. »1215 bestemtes det ved Laterankoncilet, at Kristus er til stede i nadveren«. Det har de kristne altid ment, og det er nogle ganske andre teologiske niveauer, man skal have fat på her.

Det er godt, at denne bog er kommet, for den skal nok sætte skub i den faglige debat. Men det er synd, at der ikke er lagt et lidt større redaktionelt arbejde for dagen, så den meget store forskel i fagligt niveau, der er mellem de enkelte bidrag, var blevet udlignet.

Hans Jørgen Frederiksen

Hanne Raabyemagle: *Christian VII's palæ Amalienborg*, 1-2. Med fotografier af Ole Woldbye og bidrag af Ole Feldbæk. (Christian Ejlers' Forlag, 1999). 628 s., 1.200 kr.

Steen Ejler Rasmussen omtalte i 1953 Christian VII's palæ som »et af jordens mest fuldendte arkitekturværker«. Givet